

Nr 244

Av herr **Håstad m. fl.**, om centrala åtgärder för inventering av privata arkiv i landet m. m.

Källmaterialet för svensk historisk forskning i dess vidaste bemärkelse föreligger dels i de statliga arkiven, dels, och till stor del, i privat ägo. Som exempel på källor av sistnämnda slag kunna nämnas brev, dagböcker och anteckningar av politiker, ämbetsmän, författare, affärsmän och vetenskapsmän, affärsarkiv av större och mindre omfattning samt handlingar härrörande från sammanslutningar och föreningar, t. ex. folkrörelsernas arkiv. Det är uppenbart att hithörande handlingar ha stor betydelse både för äldre och nutida historia och utgöra ett värdefullt material för forskningen. Beklagligtvis ha handlingar av detta slag under årens lopp i stor utsträckning förstörts och stor risk föreligger för en fortsatt förskingring av dylikt material.

Olika åtgärder ha i senare tid i mån av personella och finansiella resurser av våra offentliga arkiv eller på enskild väg företagits för att inventera och för forskningen nyttiggöra privatägda handlingar. Man kan i detta avseende hänvisa till de insatser som gjorts av kommittén angående folkrörelseforskning, av professor Eli F. Heckschers ekonomiska seminarium rörande företagsarkiv samt genom samverkan, helt nyligen inledd mellan arkiv- och vetenskapsmän i Göteborg avseende både politisk och ekonomisk forskning. Utöver vad riksarkivet hunnit med kan också nämnas den inventering av försvarspolitikers och ledande officerares samlingar, som krigsarkivet under senaste åren låtit göra.

Det saknas emellertid en sammanhållande ledning för allt det arbete som erfordras för att registrera och, om så behövs, arkivera det värdefulla, över hela landet spridda privata materialet både från äldre och senare tid. Vi vilja hänvisa till vad Svenska historiska föreningen härom anförde i en framställning för fem år sedan; i denna hemställde föreningen om en utredning avseende åtgärder för att hindra förskingringen av värdefulla handlingar i privat ägo. Trots att riksarkivarien och andra myndigheter livligt tillstyrkte en dylik utredning har någon sådan vederligen icke kommit till stånd.

Vi vilja fästa uppmärksamheten på att centrala arkivkommittéer tillsatts i övriga nordiska länder.

Danmark har gått i spetsen i fråga om åtgärder för inventering och tillvaratagande av i privat ägo befintliga arkiv. Redan 1922 stiftades

»Videnskabens Selskabs Kommission til Undersøgelse af de i dansk Privateje bevarede Kilder til dansk Historie». Dess verksamhet, som varit mycket resultatrik, har möjliggjorts bl. a. genom regelbundna anslag från Videnskabernes Selskab, Carlsbergfondet och sedan 1929 från staten. I Danmark har uppmärksamheten utom på privatarkiv i allmänhet särskilt inriktats på affärsarkiven. I början av 1940-talet togo planerna på ett särskilt »erhvervsarkiv» fast form och år 1948 kunde i Aarhus upprättas en sådan institution med hela Danmark som verksamhetsområde.

I Finland arbetar sedan 1951 en kommitté under riksarkivariens ordförandeskap med uppgift att undan eventuell förstörelse rädda värdefulla arkiv i privat ägo. Kommittén har särskilt lyckats slå vakt om arkiv tillhörande ledande politiker från nyare tid.

I Norge har arbetet med registrering och insamling av privatarkiven fått fastare former genom bildandet 1954 av Privatarkivkommissjonen. Kommittén skall i första hand »lete fram arkiver og arkivsaker etter framstående enkeltpersoner og større eller saermerkete virksomheter, institusjoner og organisasjoner innenfor norsk naerings- og samfunnsliv». Arkiven skola registreras och åtgärder vidtagas för deras tillvaratagande.

Även utanför Norden ha liknande åtgärder vidtagits. Vi vilja här endast citera några utdrag ur en rapport från en studieresa, som krigsarkivarie Birger Steckzén 1953 gjorde, för att belysa det stora intresse för de privata arkiven, som finnes i England och Skottland och som där lett till ett intensivt arbete med registrering och arkivering:

Arbetet med att insamla uppgifter om enskilda arkiv har i senare tid intensifierats och lagts i händerna på särskilda organ, olika för England, Skottland och Irland. För *Englands* vidkommande är verksamheten knuten till det 1945 inrättade National Register of Archives, som lyder under manuskriptkommissionen och har dennas sekreterare, mr Atkinson, till chef. National Register har under de åtta år det existerat utvecklats till en livaktig härd för arbetet med att inventera privatarkiven i England. Det är för oss svenskar av mycket stort intresse att se hur detta arkivregister arbetar. Det är till stor del grundat på ett frivilligt arbete i de olika landsändarna. I varje county tillsätts en kommitté, i regel med en av de ledande i trakten som ordförande och med representanter för de kommunala myndigheterna, kyrkorna, lärare, bildningsförbund, museer, bibliotek, olika yrkesgrupper (läkarförbund, jurister o. s. v.), industrier, fackföreningar och andra inflytelserika sammanslutningar. Under kommittén sortera lokala föreningar. Intresset hålls vid makt genom föredrag, utställningar, konferenser och en livlig propaganda, där pressen självfallet flitigt utnyttjas. På det sättet uppsåras ett otal arkiv och handskriftsamlingar. Förteckningar upprättas och innehållet rapporteras. I många fall överlämnas papperen till något lokalt arkiv, bibliotek eller museum. Allt insamlingsarbete redovisas till National Register, vars personal är i oavbruten kontakt med alla dessa lokala samfund. I National Registers kontorslokaler i Public Record Office hopas på detta sätt ett mycket stort material av arkivförteckningar,

rapporter, regestsamlingar och allmän korrespondens av ovärderlig nytta för kändedomen om de engelska arkiven i enskild ägo. Någon begränsning till blott särskilda slag av arkiv förefinnes inte utan man tillvaratar uppgifter om alla slag av sådana: enskilda personers och släkters arkiv, kommunalarkiv, industriarkiv, gruvarkiv, gårdsarkiv, föreningsarkiv etc. — — —

I Skottland bedrivs en motsvarande inventering. På förslag av the Historical Manuscripts Commission bildades år 1946 en skotsk kommission av arkivmän och historiker med uppgift att upprätta förteckningar över alla enskilda arkiv av intresse för skotsk historia. Förteckningsarbetet ombesörjes av en stab unga arkivtjänstemän i Register House under ledning av Mr C. T. Mc Innes, vårdare av de historiska samlingarna i Register House och samtidigt sekreterare i den ovannämnda kommissionen.

Inventerings- och förteckningsarbetet i Skottland sker delvis i något andra former än i England. Med hänsyn till att Skottland representerar ett avsevärt mindre inventeringsområde än England och de personliga kontakterna äro mer intima än i England har man i regel undvikit systemet med lokala kommittéer och går i stället direkt på arkivägarna. Gången av arbetet är i huvudsak följande.

För varje grevskap upplägges en kortförteckning över alla de gods, som man förmodar äger arkivalier av något slag. Varje godsägare erhåller därefter en tryckt skrivelse, som upplyser honom om den pågående arkivregistreringen och uppmanar honom att insända uppgifter om godsarkivets storlek och innehåll enligt ett bifogat formulär. Om han inte själv kan ombesörja saken, erbjuder sig Register House att ställa en expert till förfogande. För att ge vidast möjliga offentlighet åt förteckningsarbetet låter man samtidigt underrätta de lokala tidningarna och de historiska antikvariska sällskapen på orten om syftet med dessa arbeten. Även radion har anlåtats.

Endast i något enstaka fall har man fått avvisande svar. Från år 1946 till dags dato beräknar man att halva Skottland på detta sätt blivit »kartlagt» och att samtliga godsarkiv inom detta område blivit provisoriskt förtecknade. När det gäller större oförtecknade arkiv, brukar vederbörande godsägare tillskriva Register House om hjälp. En av arkivtjänstemännen sändes då ut till godset, där han ibland får stanna tre—fyra veckor för att hinna göra upp en mer utförlig förteckning över alla arkivhandlingarna i skåp, hyllor och lådor. — — — Sedan man avslutat förteckningen av godsarkiven, är det kommissionens avsikt att efter samma effektiva system undersöka de privata institutionernas arkiv liksom också affärs- och industriarkiven. — — —

Innan arkivförteckning görs tillgänglig för allmänheten, översändes den för kontroll till den gamle ägaren. Han kan göra en anteckning i den vilka handlingar som han önskar återfå eller som han inte önskar skola vara tillgängliga för allmän forskning. Ett särskilt släktnamnregister har upplagts i Register House, och på registerkortet finns en hänvisning antingen till något godsarkiv i Register House eller till någon provisorisk förteckning.

Vi vilja ytterligare blott fästa uppmärksamheten på att den internationella arkivkongressen även tagit upp samma problem och därvid särskilt formerna för ett internationellt samarbete på området.

Vad som krävs är att tillgängliga krafter samordnas och enhetligt dirigeras. Det erfordras med andra ord en utredning av de viktigaste prin-

cipfrågorna. En sådan utredning bör fastställa målsättningen för arbetet. Den bör klarlägga vilka åtgärder som krävas för att skapa möjligheter att vårda, tillvarata och förteckna arkiv i enskild ägo, ävensom vad som kan göras för att lämna ägare av privata arkiv erforderliga råd i den mån de själva önska förvara sina arkiv.

Utredningen bör vidare framlägga förslag om i vilka former det fortsatta arbetet bör handhas, så att bästa möjliga verkan skall kunna åstadkommas. Vad som erfordras är en sammanhållande kraft med uppgift att samordna alla de officiella och enskilda strävanden, som redan nu äro inriktade på att rädda de privata arkiven, och med uppdrag att intensivifiera och systematisera detta arbete för framtiden. Olika möjligheter till samverkan med kommunala inrättningar och enskilda organisationer böra prövas. Även den lämpligaste formen för effektiv publicering av arkivuppgifter bör undersökas.

Utredningen bör till sist undersöka i vad mån de uppställda målen kunna gagnas genom kompletteringar i gällande författningar. Uppmärksamheten bör härvid inriktas på vad som tidigare i detta hänseende funnits stadgat i Sverige, ävensom på motsvarande bestämmelser i andra länder.

I första hand bör utredningen anförtros åt fackmän inom vårt lands arkivväsen. Det synes oss emellertid önskligt att även representanter för sociala, ekonomiska och ideella grupper med arkivbildningar få på lämpligt sätt medverka i utredningen.

Med stöd av vad vi ovan anført och än en gång understrykande nödvändigheten av snabba åtgärder hemställa vi,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om skyndsamt utredning och, i den mån så erfordras, förslag till riksdagen angående centrala åtgärder i syfte att inventera och hindra förskingningar av privata arkiv i landet.

Stockholm den 20 januari 1955

Elis Håstad

Walter Sundström

Manne Ståhl

Gunnar Larsson

i Luttra